

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد نورآباد ممسنی
دانشکده ی تحصیلات تکمیلی

رشته تحصیلی: حقوق
گرایش: خصوصی

عنوان:

مطالعه تطبیقی مسئولیت مدنی ناشی از خسارات وارده بر محیط زیست در حقوق،
ایران، فرانسه و آمریکا

پژوهشگر:
فرشته اردشیری

هیئت داوران:

استاد راهنما:
دکتر عاصم محمدی
داور: دکتر ارسلان کوشا
داور: دکتر شهرام رحمانی

باسمه تعالی

تعهد نامه اصالت رساله یا پایان نامه

اینجانب **فرشته اردشیری** دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته در رشته حقوق خصوصی که در تاریخ ۹۷/۶/۲۱ از پایان نامه خود تحت عنوان " مطالعه تطبیقی مسئولیت مدنی ناشی از خسارات وارده بر محیط زیست در حقوق ، ایران، فرانسه و آمریکا " با کسب نمره ۱۷/۲۵ و درجه خوب دفاع نموده ام بدینوسیله متعهد می شوم:

۱- این پایان نامه/ رساله حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، تحقیق و.....) استفاده نموده ام ، مطابق ضوابط و رویه موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست مربوطه ذکر و درج کرده ام.

۲- این پایان نامه/ رساله قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه ها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل ، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و.... از این پایان نامه را داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات نورآباد ممسنی مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را می پذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

تاریخ و امضاء:

واگذاری حقوق

کلیه حقوق برگرفته از نتایج مطالعات، ابتکارات و نوآوری‌های این پایان‌نامه متعلق به دانشگاه آزاد اسلامی واحد ممسنی است.

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد نورآباد ممسنی
دانشکده ی تحصیلات تکمیلی

پایان نامه برای دریافت درجه ی کارشناسی ارشد «M.A.»

رشته تحصیلی: حقوق

گرایش : خصوصی

عنوان:

مطالعه تطبیقی مسئولیت مدنی ناشی از خسارات وارده بر محیط زیست در حقوق ،

ایران، فرانسه و آمریکا

استاد راهنما:

دکتر عاصم محمدی

پژوهشگر:

فرشته اردشیری

تابستان ۱۳۹۷

تقدیم به:

تقدیم به پدر مادرمهربانم که هر لحظه وجودم را از چشمه سارپراز عشق چشمانشان سیراب
میکنند.....

تقدیم به

پدر و مادر عزیز و مهربانم

که در سختی‌ها و دشواری‌های زندگی همواره یآوری دلسوز و فداکار

و پشتیبانی محکم و مطمئن برایم بوده‌اند.

و تقدیم به همسر گرامیم

سپاس‌گزاری:

به مصداق «من لم يشكر المخلوق لم يشكر الخالق» بسی شایسته است از استاد فرهیخته و فرزانه جناب آقای دکتر عاصم محمدی که با کرامتی چون خورشید، سرزمین دل را روشنی بخشیدند و گلشن سرای علم و دانش را با راهنمایی‌های کار ساز و سازنده بارور ساختند؛ تقدیر و تشکر نمایم.

(و یزکیهم و یعلمهم الكتاب و الحکمه).

معلمانا مقامت ز عرش برتر باد همیشه توسن اندیشه‌ات مظفر باد

به نکته‌های دلاویز و گفته‌های بلند صحیفه‌های سخن از تو علم پرور باد
همچنین از پدر و مادر عزیز، دلسوز و مهربانم که آرامش روحی و آسایش فکری فراهم نمودند تا با حمایت‌های همه جانبه در محیطی مطلوب، مراتب تحصیلی و نیز پایان نامه درسی را به نحو احسن به اتمام برسانم؛ سپاس‌گزاری نمایم.

شکر خدا که هر چه طلب کردم از خدا بر منتهای همت خود کامران شدم

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	چکیده
۲	فصل اول کلیات تحقیق
۳	۱-۱- مقدمه
۴	۱-۲- بیان مسأله
۷	۱-۳- ضرورت‌های خاص انجام تحقیق
۸	۱-۴- اهداف تحقیق
۸	۱-۴-۱- اهداف علمی
۸	۱-۵- سوالات تحقیق
۸	۱-۵-۱- پرسش اصلی تحقیق (مسأله تحقیق):
۸	۱-۵-۲- پرسش فرعی
۹	۱-۶- فرضیات تحقیق
۹	۱-۶-۱- فرضیه اصلی:
۹	۱-۶-۲- فرضیه فرعی:
۹	۱-۷- سوابق تحقیق
۱۹	۱-۸- روش تحقیق
۲۰	فصل دوم مفاهیم و مبانی نظری تحقیق
۲۱	مبحث اول: تبیین مفاهیم
۲۱	گفتار اول: مفهوم خسارت زیست محیطی

- گفتار دوم: انواع خسارت زیست محیطی..... ۳۰
- بند اول: خسارت از لحاظ ماهیت..... ۳۰
- بند دوم: خسارت از جهت شیوه ورود خسارت..... ۳۰
- بند سوم: خسارت از حیث علت ورود خسارت..... ۳۱
- بند چهارم خسارت از حیث قلمرو..... ۳۱
- بند پنجم: مفهوم خسارات فرامرزی..... ۳۲
- گفتار سوم: مفهوم مسئولیت کیفری..... ۳۳
- بند اول: مفهوم لغوی مسئولیت کیفری..... ۳۳
- بند دوم: مفهوم اصطلاحی مسئولیت کیفری..... ۳۳
- گفتار چهارم: مفهوم جنایت زیست محیطی دولت‌ها..... ۳۴
- بند اول: ماده ۱۹ طرح مسئولیت دولت کمیسیون حقوق بین‌الملل..... ۳۴
- بند دوم: شرایط تحقق مسئولیت کیفری مندرج در ماده ۱۹..... ۳۶
- بند سوم: خسارت به گونه‌ها و زیست‌گاههای طبیعی..... ۳۸
- بند چهارم: آلودگی زمین..... ۳۹
- بند پنجم: ضرر به آب..... ۳۹
- بند ششم: رابطه سببیت..... ۴۰
- بند هفتم: حدود خسارت..... ۴۲
- مبحث دوم: مبانی نظری تحقیق..... ۴۴
- گفتار اول: نظریه‌ی مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی از دیدگاه کشورها..... ۴۵
- گفتار دوم: حذف ماده ۱۹ مسئولیت کیفری دولت برای جنایت زیست محیطی..... ۴۵
- گفتار سوم: مسئولیت کیفری افراد..... ۴۷
- بند اول: جنایات زیست محیطی افراد در زمان صلح..... ۴۸
- بند دوم: جنایات زیست محیطی افراد در زمان جنگ..... ۴۸
- بند سوم: کد جنایت علیه صلح و امنیت بشر..... ۴۹

بند چهارم: پروتکل اول الحاقی به کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو مصوب ۱۹۷۷.....	۴۹
بند پنجم: ماهیت حقوقی مقررات پروتکل.....	۵۱
مبحث سوم: اصول حاکم بر خسارت های زیست محیطی.....	۵۳
گفتار اول: اصل اول-جلوگیری از ایجاد خسارت.....	۵۳
گفتار دوم: اصل دوم-غیر قابل ارزیابی بودن خسارت های زیست محیطی.....	۵۳
گفتار سوم: اصل سوم-مطالبه خسارت فرع بر خسارت.....	۵۳
گفتار چهارم-اصل پرداخت آلوده کننده.....	۵۳
فصل سوم مسئولیت مدنی دولت ها در قبال خسارات زیست محیطی.....	۵۴
مبحث اول: ماهیت مسئولیت ناشی از خسارت های زیست محیطی.....	۵۵
گفتار اول: دلایل عدم موفقیت مسئولیت مدنی در زمینه قربانیان خسارت های زیست محیطی.....	۵۸
گفتار دوم: مبنای مسئولیت ناشی از خسارت زیست محیطی.....	۶۰
گفتار سوم: توجیه مسئولیت محض توسط کمیسیون اروپا.....	۶۱
بند اول: توجیه حقوقی.....	۶۱
بند دوم: توجیه اقتصادی.....	۶۳
مبحث دوم: عوامل توجیه کننده مسئولیت زیست محیطی.....	۶۳
گفتار اول: عوامل توجیه کننده اجباری.....	۶۳
گفتار دوم: رعایت دستور یا تعلیمات دولتی.....	۶۴
گفتار سوم: عوامل توجیه کننده اختیاری.....	۶۵
گفتار چهارم: داشتن مجوز دولتی.....	۶۵
گفتار پنجم: رعایت قانون.....	۶۷
گفتار ششم: رعایت آخرین یافته های علمی و فنی.....	۶۸
مبحث سوم: مسئولیت مدنی خسارتهای ناشی از حوادث هسته ای در معاهدات بین المللی و مقررات داخلی دولتها.....	۷۰
گفتار اول: رژیم حقوقی مسئولیت مدنی در معاهدات بین المللی.....	۷۱

- گفتار دوم: محدوده سرزمینی معاهدات بین‌المللی ۷۲
- مبحث چهارم: مسئولیت مدنی دولتها در خسارات زیست محیطی در حقوق ایران، فرانسه و آمریکا ۷۳
- گفتار اول: مسئولیت مدنی دولتها ناشی از خسارات زیست محیطی در کنوانسیون های منطقه ای ۷۳
- بند دوم: مسئولیت بین‌المللی در کنوانسیون کرامر ۷۴
- بند سوم: مسئولیت بین‌المللی در دستورالعمل کمیسیون جوامع اروپایی ۷۴
- بند چهارم: مسئولیت بین‌المللی در کنوانسیون ۱۹۶۹ بروکسل ۷۵
- گفتار دوم: ارزیابی جبران خسارت زیست محیطی ۷۵
- بند اول: ارزیابی و جبران خسارت زیست محیطی از دیدگاه گرین وود ۷۵
- بند دوم: پرداخت هزینه آلودگی توسط آلوده کننده ۷۸
- گفتار سوم: گستره خسارت ۷۹
- بند اول: منابع طبیعی مشترک ۷۹
- بند دوم: میراث مشترک بشریت ۸۰
- گفتار چهارم: سایر اسناد منطقه‌ای ۸۲
- بند اول: منشور آفریقایی حقوق بشر ۸۲
- بند دوم: پروتکل ۱۹۸۸ سان سالوادور ۸۲
- بند سوم: اعلامیه ۱۹۸۹ لاهه ۸۲
- بند چهارم: قطعنامه ۴۵/۹۴ مجمع عمومی سازمان ملل ۸۳
- گفتار پنجم: جایگاه خسارات زیست محیطی در معاهدات بین‌المللی ۸۳
- بند اول: کنوانسیون مسوولیت فضا ۱۹۷۲ ..... ۸۴
- بند دوم: کنوانسیون بین‌الملل حقوق دریا ۱۹۸۲ ..... ۸۵
- بند سوم: کنوانسیون ۱۹۸۴ بروکسل در مورد مسوولیت مدنی نسبت به خسارت آلودگی نفتی ... ۸۶
- بند چهارم: کنوانسیون تنظیم اقدامات در مورد منابع معدنی جنوبگان ۱۹۸۸ ..... ۸۶
- بند پنجم: کنوانسیون ۱۹۸۹ در زمینه مسوولیت مدنی برای خسارت ناشی از حمل کالاهای خطرناک
از طریق جاده، راه آهن و شناورهای ناو بری داخلی ۸۷

بند ششم: کنوانسیون ارزیابی اثرات زیست محیطی در محیط فرامرزی ۱۹۹۱ (کنوانسیون اسپو).....	۸۸
بند هفتم: پروتکل اصلاحی ۱۹۹۲ کنوانسیون بین المللی مسوولیت مدنی خسارت آلودگی نفتی ۱۹۶۹	۸۸
بند هشتم: هزینه‌های اقدامات پیش گیرانه و خسارت ناشی از این اقدامات کنوانسیون سازمان ملل متحد در مورد آثار فرامرزی فعالیت های صنعتی، هلسینکی ۱۹۹۲.....	۸۹
بند نهم: کنوانسیون مسوولیت مدنی در قبال خسارت ناشی از فعالیت های خطرناک برای محیط زیست (کنوانسیون لوگانو ۱۹۹۳).....	۹۱
بند دهم: کنوانسیون بین المللی مسوولیت و جبران برای خسارت در ارتباط با حمل مواد خطرناک و سمی در دریا (کنوانسیون ۱۹۹۶ HNS).....	۹۳
بند یازدهم: کنوانسیون بین المللی مسوولیت مدنی ناشی از خسارات آلودگی انبار های نفتی ۲۰۰۱	۹۴
بند دوازدهم: کنوانسیون ملل متحد در مورد ممنوعیت استفاده از نظامی یا خصمانه از تکنیک‌های تغییر محیط زیست (ENMOD) مصوب ۱۸ می ۱۹۷۷.....	۹۴
بند سیزدهم: کنوانسیون جلوگیری از آلودگی دریایی ناشی از ریختن زائدات و دیگر مواد مصوب ۲۹ دسامبر ۱۹۷۲.....	۹۶
بند چهاردهم: کنوانسیون پاریس در خصوص جلوگیری از آلودگی دریایی ناشی از منابع مستقر در خشکی مصوب ۴ ژوئن ۱۹۷۴.....	۹۷
بند پانزدهم: کنوانسیون راجع به جلوگیری از آلودگی دریایی، ناشی از کشتی‌ها.....	۹۷
فصل چهارم نتایج و پیشنهادات	۹۹
نتیجه گیری نهایی و پیشنهادات.....	۱۰۰
پیشنهادات:.....	۱۰۳
فهرست منابع :.....	۱۰۵
کتاب :.....	۱۰۵
مقالات :.....	۱۰۸

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی مطالعه تطبیقی مسئولیت مدنی ناشی از خسارات وارده بر محیط زیست در حقوق، ایران، فرانسه و آمریکا انجام شده است. امروزه محیط زیست و محافظت از این نعمت الهی در جایگاهی رفیعی در اجتماع قرار گرفته است که مفهوم ارزش اخلاقی را به خود اختصاص داده است و حال زمان آن رسیده است که از این ثروت لایزال حمایت کیفریوایجاد قواعدی خاص در باب مسئولیت مدنی بشود. در این راستا ضعف ضمانتهای حقوق مسئولیت مدنی و عدم کفایت تدابیر اداری، ضرورت یاد شده را تقویت می کند با این حال کاربست حقوق مدنی برای حمایت از محیط زیست مستلزم ملاحظه بایسته هایی است که بدون توجه به آن ها نمی توان به توفیق این حقوق امیدوار شد. فتح باب در بحث مسئولیت مدنی و تشخیص درستی و نادرستی و انتخاب هر یک از مباحث آن از جمله نظریه تقصیر یا خطر و همچنین استناد به نظریات فقهی همچون لاضرر از جمله امور مهم مورد بررسی در این پایان نامه می باشد. این پایان نامه به دنبال ارائه و تحلیل مبانی نظری ضرورت تحول مسئولیت مدنی ناشی از تخریب محیط زیست با استفاده از منابع و مبانی موجود در نظریات مسئولیت مدنی در فقه شیعه و حقوق معاصر است. لذا ضمن اشاره به اهمیت محیط زیست در فقه امامیه ابتدا به ضرورت تحول در مبانی نظری حفاظت از محیط زیست می پردازیم و سپس ضمن ارائه نظریات روز حقوقی به دنبال بازشناسی و ارائه نظریه فقه امامیه و حقوقدانان و تحلیل دکترین مطلوب جهت حمایت از محیط زیست خواهیم بود. آیا حقوق مدنی و فقه توانسته است با تکیه بر ابزارها و مبانی خود به حمایت بیشتری از این عنصر اقدام کند یا نقش این رشته به ویژه در حقوق فقه فعلی منفعل و غیر پویا است بدین سبب فرضیه نخستین این پایان نامه بر این اساس است که در باب جبران خسارات وارده بر محیط زیست اتفاق نظر چندانی بین نظریات حقوقی و فقهی حاکم جبران خسارات محیط زیستی وجود ندارد و بر عکس مبانی مورد پذیرش در عرصه های حقوق داخلی و بین المللی عموماً حکایت از تقویت و غلبه رویکرد مبتنی بر نظریه ی تقصیر را دارند این تحول چند سالی است که در حقوق اروپایی آغاز شده و برخی از کشورها نیز اقدام به تصویب قانون ویژه ای برای جبران خسارات محیط زیستی نموده اند از جمله آنها می توان به قانون مسئولیت محیط زیست فرانسه مصوب ۲۰۰۸ پرداخت. در این تحقیق نگارنده سعی نموده است تا نشان بدهد که چرا مسئولیت مدنی در حوزه خسارات محیط زیستی به ویژه بر مبنای آموزه های فقهی و حقوقی نیازمند تحول است که البته ضرورت این امر را پیش از این برخی از حقوق دانان متذکر شده اند مهم ترین دستاورد این پایان نامه بازشناسی آن دسته از نظریات مسئولیت مدنی حفظت از محیط زیست در فقه و حقوق است که با فلسفه بنیادین حفاظت حداکثری از محیط زیست سازگار است.

واژگان کلیدی: مسئولیت مدنی، خسارات، محیط زیست، تعهد

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱- مقدمه

محیط زیست با سرعت بی سابقه ای در حال تخریب می باشد. گسترش آلودگی های مختلف، تغییر آب و هوا، تحلیل لایه ازن، کاهش تنوع زیستی و تعداد بی شمار معضلات زیست محیطی که حیات انسان ها را در کره خاکی تهدید می کنند و کیفیت حیات را به شدت تقلیل داده اند واقعیت انکار ناپذیر است که جامعه بین المللی سخت با آن دست به گریبان است. جای بسی تأسف است که با صنعتی شدن بشر و بهره برداری بی رویه از طبیعت کاهش یافته است.^۱ اصل توسعه پایدار که کنفرانس های ۱۹۷۲ استکهلم و ۱۹۹۲ ریودوژانیرو سنترو نقطه تعادل بهره برداری از محیط زیست ضمن احترام به حقوق نسل های آینده قلمداد شده است هنوز در حد یک اصل راهنمای کلی مورد توجه و عمل قرار نگرفته است.^۲

تعهد و مسئولیت بین المللی دولت ها در محافظت از محیط زیست که در مواد ۲۱ اعلامیه استکهلم و ۱۲ اعلامیه ریودوژانیرو انعکاس یافته است در رویه قضایی و داوری بین المللی و نیز در اسناد بین المللی در چارچوب مسئولیت حقوقی (مدنی) دولت ها در عدم آلودگی محیط زیست و جبران خسارت وارده به خوبی تثبیت شده است.^۳ از سوی دیگر در نظام های حقوقی ملی نیز محیط زیست با وضع و اعمال ضمانت های اجرائی مدنی و کیفری در قبال آلودگی مورد حمایت قرار گرفته است، هر چند که این ضمانت های اجرائی گاه به علت موانع صلاحیتی عملاً بلا استفاده می مانند و یا تشتت قوانین ملی و فقدان انگیزه های کافی برای مقابله با آلاینده های زیست محیطی ناشی از فعالیت تأسیسات دولتی یا عمومی، حمایت موثر از محیط زیست را دور از دسترس می نماید.^۴ بر همین

۱- صادقی، حسین و سعید فراهانی؛ (۱۳۸۲) محیط زیست از منظر دین و اقتصاد؛ فصلنامه اقتصاد اسلامی، شماره ۱۰، تابستان، ص ۳.

۲- ضیایی بیگدلی، محمدرضا (۱۳۸۴). « حقوق بین المللی عمومی » چاپ بیست و یکم، انتشارات گنج دانش، تهران. ص ۲۱۷

۳- صادقی، حسین و سعید فراهانی؛ (۱۳۸۲) محیط زیست از منظر دین و اقتصاد؛ فصلنامه اقتصاد اسلامی، شماره ۱۰، تابستان، ص ۴.

۴ - موسوی، دکتر سید فضل ا... (۱۳۹۲) حقوق بین الملل محیط زیست، تهران انتشارات مجد. ص ۶۹

اساس ضرورت و امکان حمایت کیفی از محیط زیست در حقوق بین الملل تأمل برانگیز می نماید.^۱ به واقع، وصف کیفی نقض تعهدات ناظر بر حفاظت از محیط زیست در بستر دو استدلال قابل توجیه می نماید، که یکی به ماهیت ضوابط زیست-محیطی باز می گردد و دیگری از ناکارآمدی نظام مسئولیت دولت ها در اجرای استانداردهای بین المللی محیط زیست نشأت می گیرد.^۲

۱-۲- بیان مساله

موضوع حقوق محیط زیست، از موضوعات جدیدی است که انسان معاصر، به طور جدی با آن روبه‌رو است. یکی از ابعاد آن، مسئولیت مدنی ناشی از تخریب محیط زیست است، که بیانگر نوع مسئولیت در نظر گرفته شده برای تخریب‌گران محیط زیست است. با این توضیح که براساس چه مبنایی می‌توان آسیب‌زندگان به محیط زیست را مسئول شناخت؟ مبنای رایج فعلی در بین حقوق‌دانان ما چیست؟ آیا امکان تحول در این مبنا وجود دارد؟ آیا چنین مسئولیتی نزد فقیهان نیز مطرح بوده است؟ سؤالات مزبور بهانه تدوین پژوهش پیش‌رو است تا با بررسی جوانب مختلف موضوع به این سؤالات که نیاز روز می‌باشد، پاسخ دهد. موضوع آلودگی محیط زیست یکی از مهمترین معضلاتی است که انسان معاصر را با چالشهای جدی روبه‌رو کرده است. این مسأله از آن جهت دارای اهمیت است، که علائم تهدید کننده حیات، آشکار شده و نسل حاضر و آینده را به دلیل آلودگیهای گسترده زیست محیطی، با تهدید مواجه ساخته است. از سوی دیگر، انسان بدون داشتن محیط زیستی امن و سالم، قادر نخواهد بود به زندگی طبیعی خود ادامه دهد. به همین جهت، حفظ و حمایت از محیط زیست و سالم نگه داشتن آن، به عنوان یکی از مهمترین نیازهای اساسی برای ادامه حیات، مورد توجه و عنایت همگان قرار گرفته است. حق انسانها در داشتن محیط زیستی امن و سالم، به عنوان یک حق بشری در کنار سایر حقوق شناخته شده برای بشر، چند سالی است که مورد بحث و بررسی محافل علمی و طرفداران محیط زیست است.

انسان مؤثر ترین و مهمترین عامل تغییرات زیست محیطی است که بمنظور دوام زندگی خود در محیط زیست اعم از بهره‌برداری از منابع و امکانات و صنعت و غیره ضمن ایجاد تغییرات مفید و مناسب موجبات تخریب را فراهم می‌آورد کشور ما از یک سو با توجه به تنوع منابع طبیعی و داشتن قابلیت

۱ - ضیایی بیگدلی، محمدرضا (۱۳۸۴). «حقوق معاهدات بین المللی» انتشارات گنج دانش، چاپ دوم، تهران. ص ۱۵۷

۲ - شرقی، عبدالعلی، (۱۳۸۸) بررسی موضوع عملکرد سازمان ملل متحد در حفاظت محیط زیست و توسعه ی پایدار، کتاب حقوق محیط زیست، انتشارات دفتر حقوقی و امور مجلس سازمان حفاظت محیط زیست. ص ۵۱

ها و توان بالقوه دارای پتانسیل های ویژه ای در جهت گسترش تولید بهره برداری و توسعه صنعتی در کنار سایر فعالیت های تولیدی و خدماتی می باشد. در این راستا بکار گیری روش علمی ارزیابی زیست محیطی اثرات میتواند اطمینان کافی از رعایت سیاست ها و اهداف تعیین شده در برنامه ها طرح ها و فعالیت های پروژه ها را در جهت تأمین ضوابط معیار ها و قوانین زیست محیطی فراهم آورد. ارزیابی یکی از شیوه های مقبول برای دسترسی به اهداف توسعه پایدار می باشد و می تواند به عنوان یک ابزار برنامه ریزی و مدیریتی در اختیار بخش تصمیم گیری کشور قرار گیرد تا بر این اساس ضمن شناسایی اثرات بالقوه زیست محیطی ناشی از پروژه های توسعه ای امکان انتخاب گزینه های مناسب و منطقی فراهم آید. هدف اساسی ارزیابی و بازنگری زیست محیطی دخالت دادن ملاحظات زیست محیطی در فرایند برنامه ریزی است. در واقع پیش از انتخاب یک گزینه خاص لازم است تجزیه و تحلیل جامعی در زمینه پیامدهای زیست محیطی هر یک از گزینه ها موجه صورت گیرد تا گزینه ای که کمترین عواقب زیست محیطی را ایجاد می کند و از نظر جنبه های فنی - اقتصادی نیز مطلوب باشد انتخاب شود.

و از سوی دیگر بلحاظ شرایط منطقه ای خشک و نیمه خشک محیط زیستی آسیب پذیر دارد محیط زیست عرصه رشد و نمو استعداد های بشری و بستر ظهور و تکامل و توسعه اندیشه های ضمیر خواهانه بشری است؛ عرصه ای که در پرتو آن می توان از انسان و حقوق آن دم زد ولی این حقوق در وضعیت های بحرانی ناشی از آلودگی و تخریب محیط زیست با چالش هایی روبرو خواهد بود که استیفای حقوق ذاتی بشر را ناممکن خواهد کرد. دستیابی به این هدف زیست محیطی مستلزم مسئولیت پذیری همگان و مشارکت عمومی در روند تصمیم سازی های زیست محیطی است؛ نظر به جایگاه ممتاز دولت ها در محیط بین المللی و نقش آن ها به عنوان بازیگران سستی مسئول تنظیم روابط مذکور، آن ها بیشترین بار مسئولیت اتخاذ اقدامات و سیاست های زیست محیطی در محدوده قلمرو خود را بدوش خواهد کشید. تعهدات آن ها در مجموعه حقوق بین الملل محیط زیست (تعهدات عرفی و قراردادی) مبنای مسلم مسئولیت های مذکور است مسئولیتی که دارای خلاءها و نارسایی حقوقی می باشد. از طرف دیگر اصل جبران خسارت در حقوق بین الملل محیط زیست نیز با توجه به ویژگی های منحصر به فرد خسارات زیست محیطی با چالش هایی روبرو است. یکی از راه های گسترش اجرای مقررات محیط زیستی، در سطح بین المللی، گسترش دامنه مسئولیت بین المللی کشورهای ناقض مقررات مذکور است. در این راستا در سالهای گذشته تلاش های جدی

صورت گرفته است، بنحوی که موجب بروز تحولات چشمگیری در این موضوع شده است. امروزه در حوزه مسئولیت بین‌المللی در آمریکا که ناشی از خسارات زیست محیطی می‌توان از تحولاتی همانند گسترش دامنه مبنای این نوع مسئولیت از مسئولیت ناشی از خطاء به اصل مسئولیت ناشی از خطر، توسعه دامنه مسئولیت زیست محیطی به بخش خصوصی، پذیرش مسئولیت کیفری برای ایجاد کنندگان خسارات زیست محیطی و برخی تحولات دیگر نام برد، که همگی در مجموع حاکی از تغییر و تحول در رژیم مسئولیت در حوزه محیط زیست در سطح بین‌المللی است و کنوانسیون بازل نمونه خوبی برای نشان دادن تحولات مذکور است. فعالیتهای صنعتی مدرن که، منجر به خسارات یا خطرات زیست محیطی فرامرزی می‌شود، معمولاً، به وسیله فعالان خصوصی صورت می‌گیرد و در عوض، مسئولیت اولیه ناشی از چنین خسارتی، باید متوجه اشخاص خصوصی باشد در نتیجه، قواعد و مقررات بین‌المللی مربوط به مسئولیت خصوصی، یکی از جنبه‌های مهم پروژه قانون‌سازی کمیسیون حقوق بین‌الملل است. معضل حیاتی که باید حل شود این است که، صندوق‌هایی برای پرداخت غرامت تعبیه شود. این مسئولیت، از طرق مختلف که یکی از آنها ایجاد مسئولیت فردی برای کشورهای مجوز دهنده فعالیت است، قابل انجام است بنابراین، پیوند مسئولیت خصوصی و دولتی، یکی از معضلات اساسی است که باید راهکار مناسبی برای آن انتخاب شود. این مسئله باعث می‌شود که تغییری در مسئولیت بین‌المللی ناشی از خسارات زیست محیطی صورت گیرد. در آمریکا تعریف خسارت به محیط زیست هزینه‌های مرتبط به اقدامات واکنشی مربوط به آسیب‌های وارده می‌باشد. قوانین آمریکا درباره خسارات مربوط به صدماتی است که شامل اتلاف یا تخریب منابع طبیعی و هزینه‌های منطقی ارزیابی چنین آسیب‌هایی می‌باشد. تعریف آمریکا از منابع طبیعی از لحاظ ماهیت کاملاً موسع می‌باشد و نه تنها شامل منابع معمول همانند زمین، آب‌های سطحی، حیات وحش و ماهی‌ها می‌گردد، بلکه شامل هوا، آب‌های زیرزمینی، آب شرب یا هر منبع دیگری می‌باشد. اما این تعریف به هر حال به منابع در اختیار دولت (در مقابل منابع خصوصی) محدود می‌گردد. هر دو تعریف صراحتاً به امکان بازسازی خسارات مربوط می‌شود. هم‌چنین برخی حقوق دانان خسارات زیست محیطی را خسارت به شخص یا جامعه افراد ندانسته، بلکه جهان طبیعی را به عنوان دارایی مشترک ملت‌ها دانسته و محیط زیست به مال و شیء تشبیه شده که استفاده از آن متعلق به جامعه است.

در حقوق فرانسه، منظور از خسارات وارده بر محیط زیست، «هر قسم تخریب مستقیم یا غیر مستقیم قابل اندازه گیری بر محیط زیست است...». در حقوق آلمان، خسارت زیست محیطی بدین گونه بیان می شود، «هر گونه تغییر نامطلوب قابل اندازه گیری در منابع طبیعی (گونه ها، سکونت گاه های طبیعی، آب و خاک) یا اختلال قابل اندازه گیری در کارکرد منابع طبیعی که ممکن است به گونه ای مستقیم یا غیر مستقیم حادث شود». مجلس اروپایی در سال ۲۰۰۴، رهنمودی را درباره مسوولیت های زیست محیطی برای کشورهای عضو، در خصوص پیشگیری و جبران خسارات زیست محیطی، تصویب کرد. این رهنمود، مسوولیت های گوناگونی را در بر می گیرد. خسارات زیست محیطی در این سند، محدود به خسارات وارد بر موجودات زنده، زیست گاه ها، آب و خاک شده است. دیدگاه رهنمود، درباره موجودات زنده و زیست گاه ها خیلی محدود است و درباره آسیب به خاک، تنها به آلودگی، آن هم در صورتی که به زیان بشر باشد، اشاره شده است و این در حالی است که در بقیه موارد، چنین نیست و خود محیط زیست حمایت شده است.

۱-۳- ضرورت های خاص انجام تحقیق

محیط زیست با سرعت بی سابقه ای در حال تخریب می باشد. گسترش آلودگی های مختلف، تغییر آب و هوا، تحلیل لایه ازن، کاهش تنوع زیستی و تعداد بی شمار معضلات زیست محیطی که حیات انسان ها را در کره خاکی تهدید می کنند و کیفیت حیات را به شدت تقلیل داده اند واقعیت انکار ناپذیر است که جامعه بین المللی سخت با آن دست به گریبان است. جای بسی تأسف است که با صنعتی شدن بشر و بهره برداری بی رویه از طبیعت کاهش یافته است اصل توسعه پایدار که کنفرانس های ۱۹۷۲ استکهلم و ۱۹۹۲ ریودوژانیرو سنتزو نقطه تعادل بهره برداری از محیط زیست ضمن احترام به حقوق نسل های آینده قلمداد شده است هنوز در حد یک اصل راهنمای کلی مورد توجه و عمل قرار نگرفته است..

تعهد و مسوولیت بین المللی دولت ها در محافظت از محیط زیست که در مواد ۲۱ اعلامیه استکهلم و ۱۲ اعلامیه ریودوژانیرو انعکاس یافته است در رویه قضایی و داوری بین المللی و نیز در اسناد بین المللی در چارچوب مسوولیت حقوقی (مدنی) دولت ها در عدم آلودگی محیط زیست و جبران خسارت وارده به خوبی تثبیت شده است. از سوی دیگر در نظام های حقوقی ملی نیز محیط زیست با وضع و اعمال ضمانت های اجرائی مدنی و کیفری در قبال آلودگی مورد حمایت قرار گرفته است،

هر چند که این ضمانت های اجرائی گاه به علت موانع صلاحیتی عملاً بلا استفاده می ماند و یا تشتت قوانین ملی و فقدان انگیزه های کافی برای مقابله با آلاینده های زیست محیطی ناشی از فعالیت تأسیسات دولتی یا عمومی، حمایت موثر از محیط زیست را دور از دسترس می نماید. بر همین اساس ضرورت و امکان حمایت کیفری از محیط زیست در حقوق بین الملل تأمل برانگیز می نماید. به واقع، وصف کیفری نقض تعهدات ناظر بر حفاظت از محیط زیست در بستر دو استدلال قابل توجیه می نماید، که یکی به ماهیت ضوابط زیست-محیطی باز می گردد و دیگری از ناکارآمدی نظام مسئولیت دولت ها در اجرای استانداردهای بین المللی محیط زیست نشأت می گیرد.

۱-۴-اهداف تحقیق

۱-۴-۱-اهداف علمی

۱- مطالعه تطبیقی مسئولیت مدنی ناشی از خسارات وارده بر محیط زیست در حقوق ، ایران، فرانسه و آمریکا می باشد.

۲- هدف این پژوهش تبیین مسئولیتی است در خصوص خسارت زیست محیطی و اگر از این رهگذر کمک اندکی به حقوق زیست محیطی بشر صورت بگیرد برای تحقق هدف از این پایان نامه کفایت می کند.

۳- بررسی مفهوم خسارت زیست محیطی

۴- بررسی جبران خسارات زیست محیطی و راهکارهای موجود.

۱-۵-سوالات تحقیق

۱-۵-۱- پرسش اصلی تحقیق (مسأله تحقیق):

مسئولیت مدنی ناشی از خسارات وارده بر زیست محیط در ایران فرانسه و آمریکا چگونه است؟

۱-۵-۲- پرسش فرعی

۱- مفهوم خسارت زیست محیطی در ایران فرانسه و آمریکا چگونه است؟

۲- چگونه خسارات وارده بر محیط زیست قابل جبران است؟